فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، سال ۱۴، دوره ۱۴، شماره سی‌وسوم، بهار ۱۴۰۵ (صص ۳۶-۱۹)

مرور سیستماتیک مطالعات گردشگری آیینی

منا سادات[۱]، دانشجوی دکتری مدیریت گردشگری، گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ ، تهران، ایران.

مهدی باصولی[۲]، دانشیار مدیریت گردشگری، گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

جعفر آهنگران[۳]، استادیار بازاریابی جهانگردی، گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

مهدیه شهرابی فراهانی[۴]، استادیار، گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۸ **تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۴/۱۷**

چکیده

گردشگری آیینی به‌عنوان یکی از شاخه‌های مهم گردشگری فرهنگی، بر تجربهٔ زیستهٔ آیین‌ها، سنت‌ها و باورهای جوامع محلی تمرکز دارد و در سال‌های اخیر به یکی از حوزه‌های رو به رشد در مطالعات گردشگری تبدیل شده است. پژوهش حاضر با هدف ارائه یک مرور نظام‌مند از مطالعات انجام‌شده در این حوزه طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵، به بررسی الگوهای انتشار، مفاهیم کلیدی و شکاف‌های پژوهشی می‌پردازد. این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد مرور نظام‌مند و بر اساس چهارچوب *پریسما* انجام شده است. داده‌ها از پایگاه *اسکوپوس* استخراج شد و در مجموع ۲۰۴ مقاله شناسایی گردید که پس از اعمال معیارهای ورود و خروج، ۶۵ مقاله برای تحلیل نهایی انتخاب شد. تحلیل داده‌ها با رویکرد تحلیل محتوایی و با استفاده از چهارچوب تحلیلی PICO صورت گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که از سال ۲۰۱۸ به بعد، روند انتشار پژوهش‌ها در حوزه گردشگری آیینی با رشد قابل توجهی همراه بوده است. از نظر توزیع جغرافیایی، تمرکز عمده مطالعات در کشورهای آسیایی، به‌ویژه چین و هند بوده است. همچنین، پژوهش‌ها عمدتاً بر آیین‌ها و مراسم سنتی، تعامل گردشگران با جوامع میزبان و نقش گردشگری آیینی در برندسازی مقصد متمرکز بوده‌اند. در مجموع، نتایج نشان می‌دهد که گردشگری آیینی می‌تواند نقش مؤثری در حفظ میراث فرهنگی و تحقق توسعه پایدار ایفا کند. با این حال، چالش‌هایی نظیر ایجاد تعادل میان حفظ اصالت فرهنگی و الزامات اقتصادی، همچنان پابرجاست. در پایان، بر ضرورت انجام مطالعات میدانی، توسعهٔ رویکردهای میان‌رشته‌ای و توجه بیشتر به مناطق کمتر بررسی شده، تأکید می‌شود.[۵]

کلیدواژه‌ها: گردشگری آیینی، میراث فرهنگی ناملموس، آیین، مرور نظام‌مند، پریسما.

1. monasadat@stu.usc.ac.ir

۲. نویسنده مسئول basouli@usc.ac.ir

3. ahangaran@usc.ac.ir

4. M.shahrabi@usc.ac.ir

۵ مقالهٔ مستخرج از رسالهٔ دکتری خانم «منا سادات» به راهنمایی و مشاورهٔ آقایان *باصولی* و *آهنگران* و خانم *شهرابی فراهانی* در دانشگاه علم و فرهنگ.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، گردشگری فرهنگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های صنعت گردشگری، نقش برجسته‌ای در تبادل فرهنگی، تقویت هویت‌های محلی و توسعه اقتصادی ایفا کرده است. در این میان، تمرکز گردشگران از بازدید صِرف از میراث فرهنگی ملموس، به سمت تجربهٔ عناصر زنده و تعاملی فرهنگ، به‌ویژه آیین‌ها، مناسک و رویدادهای فرهنگی، افزایش یافته است. این تحول، نشان دهندهٔ اهمیت روزافزون «تجربه فرهنگی» در کنار «مشاهده فرهنگی» در مطالعات گردشگری معاصر است (طلائی شکری، ۱۴۰۲).

در ادبیات گردشگری، مفاهیمی همچون گردشگری فرهنگی، گردشگری رویداد، گردشگری مذهبی و گردشگری معنوی، به‌طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته‌اند. با این حال، مرزهای مفهومی میان این حوزه‌ها همچنان با ابهام همراه است. گردشگری فرهنگی، مفهومی چترگونه است که طیف گسترده‌ای از میراث ملموس و ناملموس را دربر می‌گیرد، در حالی‌که گردشگری رویداد، بر مشارکت در رویدادهای برنامه‌ریزی شده، تمرکز دارد (محمدی و حکیمی‌نیا، ۱۴۰۳). گردشگری مذهبی عمدتاً مبتنی بر انگیزه‌های اعتقادی و زیارتی در چهارچوب نهادهای دینی است، و گردشگری معنوی بیشتر بر تجربه درونی، معناجویی و خودشناسی فردی، تأکید دارد (بیگی، ۱۳۹۸؛ کاظمی، ۱۳۸۵). در این میان، گردشگری آیینی به‌عنوان مفهومی متمایز، بر مشارکت مستقیم در آیین‌ها، مناسک و کنش‌های نمادین تمرکز دارد که می‌تواند دارای ماهیت مذهبی یا غیرمذهبی باشد و بیش از سایر انواع گردشگری، بر بُعد اجرایی، جمعی و نمادین فرهنگ تأکید می‌کند (صیرفی، ۱۳۸۹).

گردشگری آیینی با فراهم کردن امکان تعامل مستقیم میان گردشگران و فرهنگ‌های محلی، به درک عمیق‌تر نمادها، روایت‌ها و معانی فرهنگی کمک می‌کند و می‌تواند در حفظ و بازتولید میراث فرهنگی، نقش مؤثری ایفا کند (صالحی‌پور و پورفرج، ۱۳۹۰؛ کیم و همکاران[6]، ۲۰۱۳).

با وجود رشد مطالعات مرتبط با گردشگری آیینی، این حوزه همچنان با چالش‌های اساسی مواجه است:

نخست، فقدان اجماع نظری در تعریف گردشگری آیینی و هم‌پوشانی آن با مفاهیم نزدیک، موجب ابهام مفهومی در ادبیات موجود شده است.

دوم، بخش عمدهٔ مطالعات به‌صورت پراکنده و موردی در مقیاس‌های محلی انجام گرفته و کمتر تلاش شده است تا ساختار کلان دانش و روند تحول این حوزه در سطح بین‌المللی مورد تحلیل قرار گیرد.

سوم، علی‌رغم افزایش کمّی پژوهش‌ها، همچنان درک نظام‌مند از مسیر تحول مفاهیم، الگوهای انتشار علمی و مضامین غالب پژوهشی در این حوزه وجود ندارد.

این شکاف‌های دانشی نشان می‌دهد که ادبیات گردشگری آیینی، نیازمند یک مرور نظام‌مند و تحلیل ساختارمند است تا بتواند تصویری یکپارچه از وضعیت دانش، روندهای پژوهشی و خلأهای تحقیقاتی ارائه دهد. در همین راستا،

6. Kim et al

پژوهش حاضر با هدف مرور نظام‌مند مطالعات گردشگری آیینی در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ انجام شده است. این مطالعه بر تحلیل الگوهای انتشار علمی، شناسایی مفاهیم و مضامین کلیدی و استخراج شکاف‌های پژوهشی، تمرکز دارد تا زمینه‌ای برای هدایت تحقیقات آینده فراهم کند.

بر این اساس، پرسش‌های پژوهش عبارتند از:

۱. الگوهای انتشار پژوهش‌های گردشگری آیینی در بازه ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ از نظر روند زمانی، نویسندگان، مجلات و توزیع جغرافیایی چگونه است؟

۲. مهم‌ترین مفاهیم و مضامین پژوهشی در حوزه گردشگری آیینی کدامند؟

۳. شکاف‌ها و روندهای تحول موضوعی در این حوزه طی این دوره چگونه بوده است؟

مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

«میراث فرهنگی ناملموس» به مجموعه‌ای از نمودهای فرهنگی شامل آیین‌ها، سنت‌ها، دانش‌ها و مهارت‌هایی اطلاق می‌شود که توسط جوامع به‌عنوان بخشی از هویت فرهنگی خود، شناخته شده و به‌صورت نسلی منتقل می‌گردد (میرواحدی و قائدیها هونجانی، ۱۳۹۹؛ نعمتی و دزفولیان، ۱۴۰۴). این نوع میراث، ماهیتی پویا دارد و در بستر تعاملات اجتماعی و فرهنگی، به‌طور مستمر بازتولید می‌شود.

در این میان، آیین‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های میراث فرهنگی ناملموس، شامل مجموعه‌ای از کنش‌های نمادین، جمعی و تکرار شونده هستند که کارکردهایی فراتر از ظاهر خود دارند و به بازنمایی باورها، ارزش‌ها و معانی فرهنگی می‌پردازند (صیرفی، ۱۳۹۰؛ تمیم‌داری و نوتاش، ۲۰۱۹). آیین‌ها علاوه بر نقش فرهنگی، در ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت جمعی نیز مؤثرند.

در پیوند با این مفاهیم، گردشگری آیینی به‌عنوان یکی از اشکال گردشگری فرهنگی، به سفرهایی اطلاق می‌شود که با هدف مشاهده یا مشارکت در آیین‌ها و مناسک فرهنگی و مذهبی، انجام می‌شود (بیگی، ۱۳۹۸؛ نعمتی و دزفولیان، ۱۴۰۴). در این نوع گردشگری، تجربه، مشارکت و تعامل میان گردشگر و جامعهٔ میزبان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

با وجود این تعاریف، بررسی ادبیات نشان می‌دهد که مفهوم گردشگری آیینی در بسیاری از مطالعات، به‌صورت پراکنده و با هم‌پوشانی مفهومی با گردشگری فرهنگی و مذهبی، مورد استفاده قرار گرفته است. این امر ضرورت بررسی نظام‌مندِ مطالعات انجام شده در این حوزه را دوچندان می‌کند.

در ادامه، مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه گردشگری آیینی، هرچند از نظر موضوعی متنوع هستند، اما عمدتاً بر محورهایی همچون کارکردهای توسعه‌ای، تجربهٔ گردشگر، ابعاد فرهنگی و نمادین آیین‌ها و نیز چالش‌های ناشی از توسعه گردشگری، متمرکز بوده‌اند.

بخش قابل‌توجهی از مطالعات داخلی، گردشگری آیینی را به‌عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی مورد بررسی قرار داده‌اند. برای مثال، نعمتی و دزفولیان (۱۴۰۴) نشان می‌دهند که آیین‌هایی مانند عاشورا، نوروز و یلدا علاوه بر تقویت هویت فرهنگی، از ظرفیت بالایی برای جذب گردشگران و ایجاد اشتغال برخوردارند، هرچند چالش‌هایی مانند ضعف زیرساخت و تجاری‌سازی نیز مطرح است. ضرغامی (۱۴۰۴) نیز با بررسی مراسم *پیر شالیار*، ضمن تأکید بر ظرفیت بالای این آیین در جذب گردشگر، به مشکلات مدیریتی و زیرساختی در بهره‌برداری از آن، اشاره می‌کند.

در کنار این، برخی مطالعات بر تجربهٔ گردشگران و نحوهٔ مشارکت آن‌ها در آیین‌ها تمرکز دارند. نتایج پژوهش‌هایی مانند حیدری و همکاران (۱۴۰۰) و بیگی (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که آیین‌ها می‌توانند تجربه‌هایی معنادار و تعاملی ایجاد کنند و به شکل‌گیری هویت مشترک میان گردشگران و جامعهٔ میزبان، منجر شوند.

همچنین گروهی از پژوهش‌ها، آیین‌ها را از منظر فرهنگی و نمادین بررسی کرده‌اند. برای نمونه، بسته‌نگار (۱۴۰۲) با بهره‌گیری از نظریهٔ میم، آیین‌ها را به‌عنوان واحدهای فرهنگیِ در حال تکامل، تحلیل کرده و مشیری (۱۴۰۰) نیز به نقش عناصر نمادینی مانند خوراک آیینی در معنابخشی به این پدیده‌ها، اشاره می‌کند.

در مطالعات خارجی نیز، علاوه بر تأکید بر ابعاد تجربه و معنا، به تحولات آیین‌ها در بستر گردشگری توجه شده است. پژوهش‌هایی مانند بصیر و همکاران (۲۰۲۵) نشان می‌دهند که آیین‌ها در مواجهه با گردشگری، ممکن است دچار بازتعریف شده و به اشکال نمایشی تبدیل شوند، در حالی که مطالعاتی مانند آرسینی‌واتی و پرادانتا[۷] (۲۰۲۵) و هریسا و همکاران[۸] (۲۰۲۳) بر ضرورت مدیریت این فرآیند و حفظ تعادل میان توسعه و اصالت، تأکید می‌کنند.

در مجموع، بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که اگرچه ابعاد مختلف گردشگری آیینی مورد توجه قرار گرفته است، اما این مطالعات عمدتاً به‌صورت موردی و پراکنده انجام شده‌اند و کمتر به ارائه تصویری یکپارچه از این حوزه پرداخته‌اند. از این‌رو، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد مرور نظام‌مند، درصدد است با تجمیع و تحلیل مطالعات موجود، الگوها و روندهای غالب در این حوزه را شناسایی و تبیین نماید.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با بهره‌گیری از رویکرد مرور نظام‌مند کیفی و بر اساس چهارچوب *پریسما*[۹]، به بررسی مطالعات مرتبط با گردشگری آیینی پرداخته است. هدف از این رویکرد، شناسایی، ارزیابی و ترکیب نظام‌مند پژوهش‌های پیشین به‌منظور استخراج الگوها، مفاهیم کلیدی و شکاف‌های پژوهشی در این حوزه، بوده است.

در گام نخست، به‌منظور شناسایی مطالعات مرتبط، مجموعه‌ای از کلیدواژه‌های متناسب با موضوع پژوهش، استخراج و پایگاه داده *اسکوپوس*[۱۰] به‌عنوان منبع اصلی گردآوری داده‌ها انتخاب شد. انتخاب این پایگاه به دلیل پوشش

7. Arshiniwati& Peradantha
8. Harrisa et al
9. PRISMA
10. Scopus

گسترده مجلات علمی و نمایه‌سازی معتبر در حوزه گردشگری صورت گرفت. جست‌وجوی مطالعات در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ انجام شد زیرا از اوایل دهه ۲۰۰۰، با گسترش مطالعات میراث فرهنگی ناملموس و رویکردهای میان‌رشته‌ای، توجه به آیین‌ها و مناسک در بستر گردشگری، به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته است.

راهبرد جست‌وجو، به‌صورت نظام‌مند و با استفاده از عملگرهای منطقی AND و OR طراحی شد. در این راستا، واژگان کلیدی در دو خوشهٔ مفهومی «گردشگری» و «آیین» دسته‌بندی شدند و عبارت جست‌وجو به‌صورت زیر تعریف گردید:

(TITLE-ABS-KEY (tourism OR "cultural tourism" OR "heritage tourism") AND TITLE-ABS-KEY (ritual OR ritualistic OR ceremony OR ceremonies OR festival OR "intangible cultural heritage"))

جست‌وجو به فیلدهای عنوان، چکیده و کلیدواژه‌ها محدود شد تا تنها مطالعاتی بازیابی شوند که به‌طور مستقیم به هر دو مفهوم گردشگری و آیین، مرتبط باشند.

فرآیند انتخاب مطالعات، مطابق با مراحل چهارچوب *پریسما* انجام شد. در این فرآیند، در مجموع ۲۰۴ مقاله بازیابی شد که پس از حذف موارد تکراری، ۱۹۲ مقاله باقی ماند. در مرحله غربالگری اولیه نیز با بررسی عناوین و چکیده‌ها، ۷۴ مقاله حذف شد. سپس ۱۱۸ مقاله برای بررسی متن کامل انتخاب شدند که از این میان، ۸ مقاله به دلیل عدم دسترسی، کنار گذاشته شدند. در نهایت، ۶۵ مقاله واجد شرایط برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. لازم به ذکر است که در این پژوهش، انتخاب مطالعات بر اساس نمونه‌گیری انجام نشده، بلکه تمامی مطالعات واجد شرایط بر اساس معیارهای شمول و عدم شمول، در تحلیل وارد شدند.

در این پژوهش، به‌منظور افزایش دقت و اعتبار تحلیل، مقالات منتخب پس از مرحله غربالگری، به‌صورت کیفی مورد ارزیابی قرار گرفتند. در این فرآیند، معیارهایی نظیر وضوح هدف پژوهش، تناسب روش‌شناسی، انسجام در ارائه یافته‌ها و ارتباط نتایج با موضوع گردشگری آیینی، مدنظر قرار گرفت. بر این اساس، مطالعاتی که از نظر محتوایی فاقد انسجام لازم بودند یا ارتباط معناداری با اهداف پژوهش نداشتند، از تحلیل نهایی کنار گذاشته شدند.

به‌منظور مدیریت داده‌ها و سازمان‌دهی مطالعات، از نرم‌افزار *نستد نالج*[11] استفاده شد. در این فرآیند، متون کامل مقالات منتخب به‌دقت مورد بررسی قرار گرفت و مفاهیم و نکات کلیدی مرتبط با موضوع پژوهش، استخراج گردید.

تحلیل داده‌ها در این پژوهش، بر مبنای رویکرد تحلیل محتوای مفهومی انجام شد. بدین صورت که مفاهیم استخراج شده، بر اساس شباهت‌های محتوایی و مفهومی دسته‌بندی شدند و از طریق مقایسهٔ مستمر آن‌ها، طبقات و محورهای اصلی در ادبیات پژوهش، شناسایی گردید. این فرآیند به‌صورت تکرار شونده انجام شد، به‌گونه‌ای که کدها و طبقات در مراحل مختلف بازبینی و اصلاح شدند تا انسجام مفهومی آن‌ها افزایش یابد. در نهایت، با تجمیع و تحلیل این طبقات، مضامین و روندهای غالب در حوزهٔ گردشگری آیینی استخراج گردید.

11. Nested Knowledge

جدول ۱- راهبرد جست‌وجو

پایگاه **اطلاعات**	**Scopus**
کلیدواژه‌ها	(tourism OR "cultural tourism" OR "heritage tourism") AND ("ritual OR ceremony OR festival OR "intangible cultural heritage)
زمینهٔ جست‌وجو	Title, Abstract, Keyword
سال	از ۲۰۰۰تا ۲۰۲۵
معیارهای شمول	Document type: Article Source: Journal Language: English
معیارهای عدم شمول	- مرتبط نبودن با اهداف پژوهش بر اساس بررسی چکیده و متن کامل مقاله - مقالات تکراری یا فاقد متن کامل - مطالعاتی که فاقد ارتباط مستقیم بین آیین و گردشگری باشند

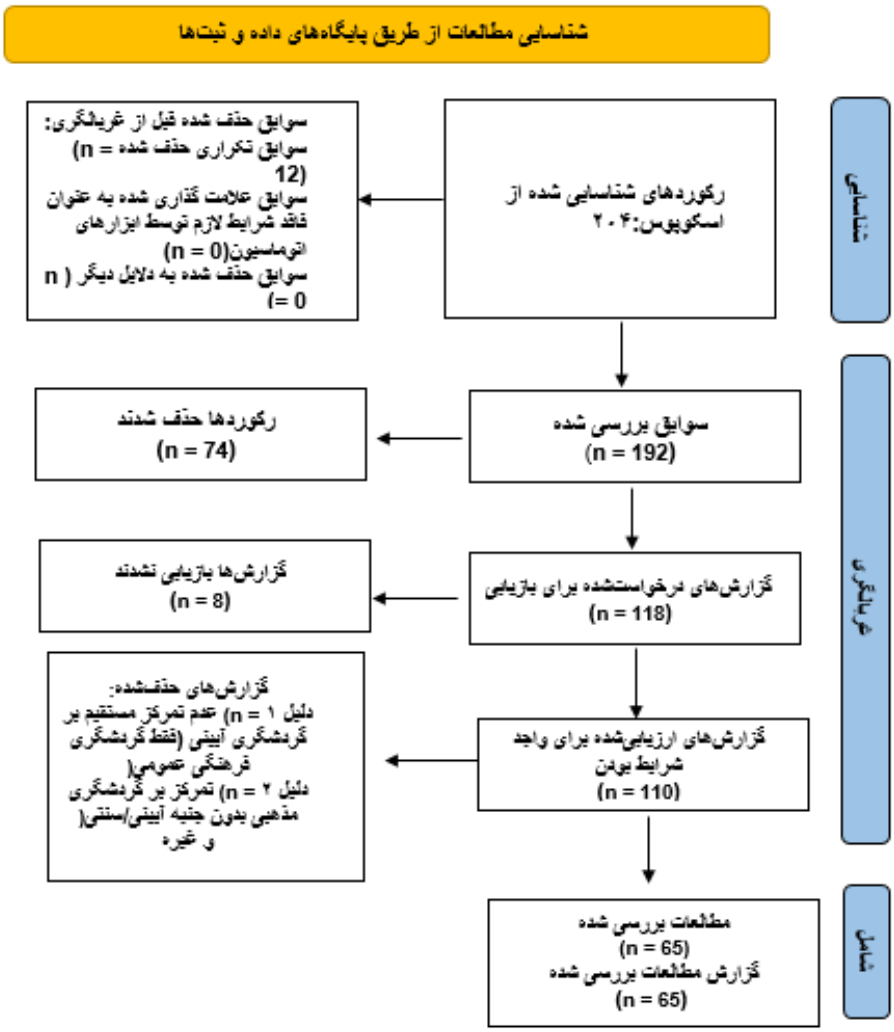
چهارچوب *پریسما* برای مرورهای سیستماتیک

چهارچوب *پریسما* برای مرورهای سیستماتیک طراحی شده است تا گزارش‌دهی مرورهای سیستماتیک و فراتحلیل‌ها توسط نویسندگان را تسهیل کند(موهر و همکاران[12]،۲۰۰۹). این چهارچوب شامل چهار مرحلهٔ متوالی است: شناسایی، غربالگری، تعیین صلاحیت و نهایی‌سازی مطالعات.

در مرحله شناسایی، تمامی پایگاه‌های داده و اسناد مرتبط با مرور، جمع‌آوری می‌شوند. مرحله غربالگری، با حذف موارد تکراری، حجم شواهد را کاهش می‌دهد. در مرحله سوم یعنی تعیین صلاحیت، فرایندِ شامل کردن یا حذف شواهد، توضیح داده و دلایل حذف هر مدرک مشخص می‌شود. در مرحله نهایی نیز تعداد نهایی اسناد پذیرفته شده برای تحلیل کیفی یا کمّی، تعیین می‌گردد.

پروتکل *پریسما* در ابتدا برای «راهنمایی در تدوین پروتکل‌های مرورهای سیستماتیک و فراتحلیل‌هایی که اثربخشی درمان را ارزیابی می‌کنند» توسعه یافته بود(شمسیر و همکاران[13]،۲۰۱۵).با این حال، توسعه‌دهندگان این چهارچوب توصیه کرده‌اند که از آن در تمام مرورهای سیستماتیک، فراتر از حوزه‌های پزشکی و سلامت، استفاده شود.

12. Moher et al
13. Shamseer et al

شکل ۱- بررسی مطالعات انجام شده در زمینهٔ گردشگری آیینی(مدل پریسما)، منبع:یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

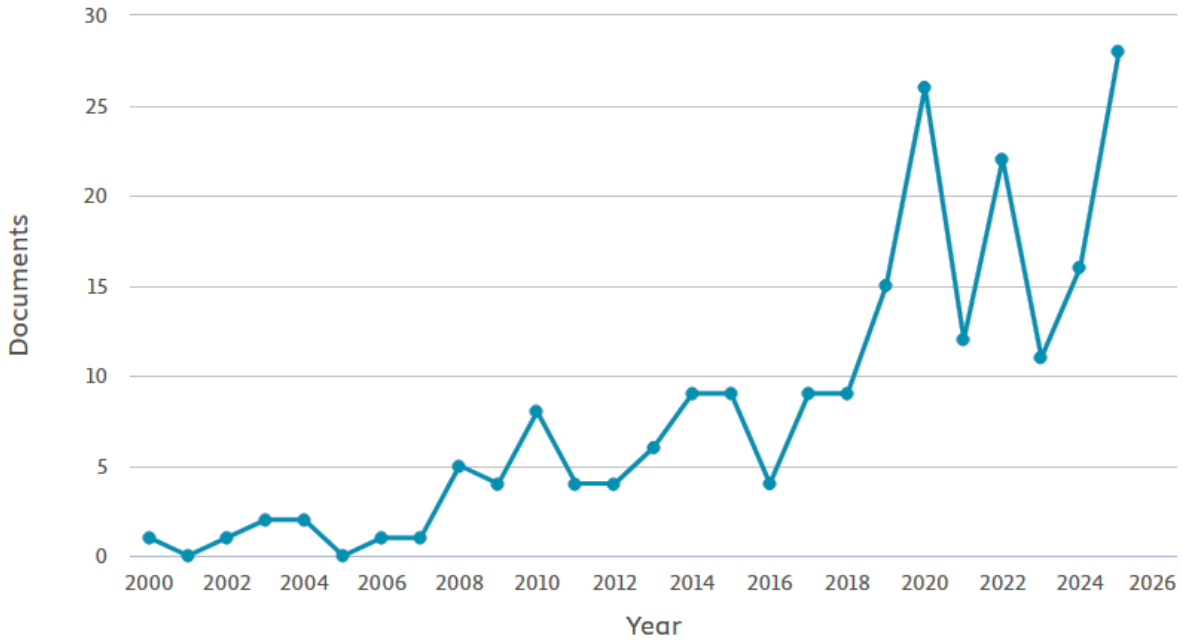
یافته‌ها و بحث

برای دستیابی به اهداف مطالعه، مقالات منتشر شده در حوزه گردشگری آیینی بررسی و ارزیابی شدند. بازه زمانی مورد بررسی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ را شامل می‌شود. در این دوره، سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۲۱ و ۲۰۲۴ به ترتیب بیشترین تعداد مقالات منتشر شده در حوزه گردشگری آیینی را داشته‌اند. شکل‌های۲ و ۳ سایر اطلاعات مرتبط با مقالات بررسی‌شده، مانند نویسندگان و وابستگی‌های سازمانی آن‌ها را نشان می‌دهند.

مطالعهٔ توزیع زمانی مقالات نشان می‌دهد که پژوهش در حوزهٔ گردشگری آیینی، قبل از سال ۲۰۱۸ رشد کند و نوسانی داشته و میانگین انتشار سالانه آن بیش از ۱۰ مقاله بوده است. با این حال، از سال ۲۰۱۸ به بعد، شاهد افزایش چشمگیر تعداد مقالات بوده‌ایم که این روند تا سال ۲۰۲۴ ادامه داشته است، اگرچه اوج مطلق در سال ۲۰۱۹ با حدود ۲۶ مقاله رخ داده است.

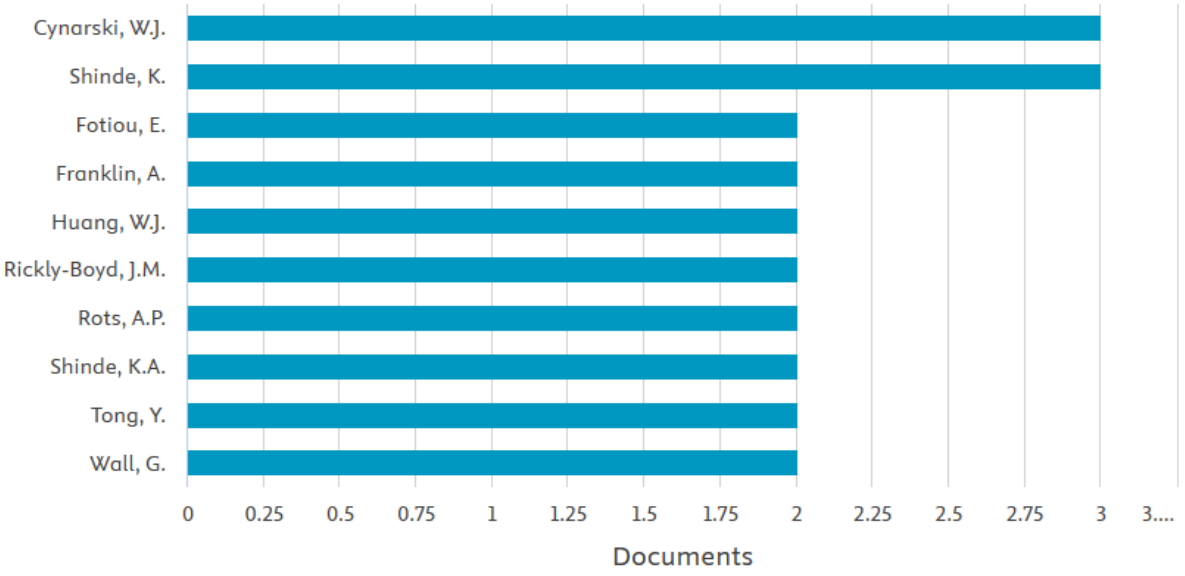
بیشترین نرخ انتشار مقالات در سال ۲۰۱۹ با حدود ۲۶ مقاله، در سال ۲۰۲۱ با تقریباً ۲۲ مقاله و در سال ۲۰۲۴ با حدود ۱۷ تا ۱۸ مقاله مشاهده می‌شود که همه این موارد، نشان دهندهٔ دوره‌هایی از افزایش قابل توجه علمی به این موضوع است. کاهش نسبی در سال ۲۰۲۰ را می‌توان به تأثیرات شیوع کرونا [14] و محدودیت‌های سفر نسبت داد. با این حال، در سال ۲۰۲۱ دوباره رشد قابل توجهی در انتشار مقالات مشاهده می‌شود.

اگرچه تعداد مقالات در سال ۲۰۲۴ کمتر از اوج سال ۲۰۱۹ است، اما همچنان نشان دهندهٔ علاقه و پیگیری مداوم پژوهشگران پس از دورهٔ اوج می‌باشد. این الگو بیانگر یک بیداری پژوهشی پایدار در بازه ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۴ است که می‌تواند ناشی از عواملی مانند بازگشت آیین‌های مذهبی پس از پاندمی، افزایش توجه به گردشگری فرهنگی و مذهبی و گسترش روش‌های تحقیق کیفی و میدانی در این حوزه باشد.

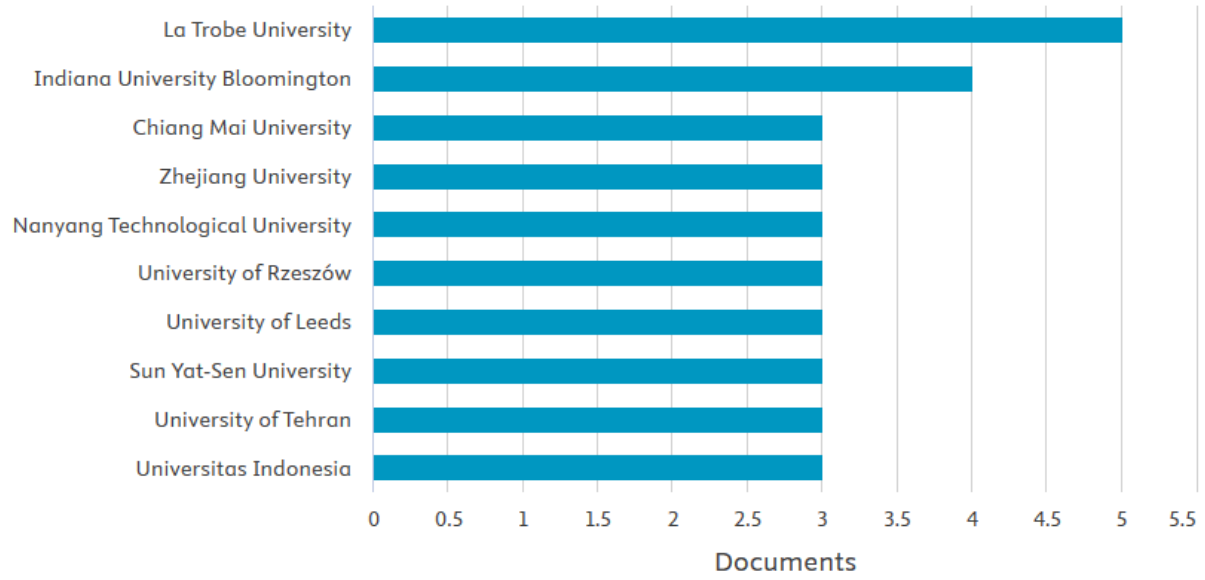

شکل ۲- روند مقالات مرتبط با گردشگری آیینی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵، منبع: اسکوپوس

14. (COVID-19)

شکل ۳- نویسندگان برتر بر اساس تعداد مقالات، منبع: اسکوپوس

شکل ۴- مهم‌ترین نهادها بر اساس تعداد مقالات، منبع: اسکوپوس

تحلیل کیفی موضوعات بر اساس چهارچوب پیکو[۱۵]

این نمودار، چهارچوبی تحلیلی برای مطالعه گردشگری آیینی ارائه می‌دهد که با الهام از رویکرد پیکو طراحی شده است. در این پژوهش، از چهارچوب پیکو به‌صورت اقتباسی و با هدف ساختار بخشی به مفاهیم و سازمان‌دهی نظام‌مند داده‌ها استفاده شد. لازم به ذکر است که چهارچوب پیکو در شکل کلاسیک خود عمدتاً در مطالعات علوم پزشکی به کار

15. **PICO**

می‌رود، اما در این پژوهش، متناسب با ماهیت میان‌رشته‌ای مطالعات گردشگری، اجزای آن به‌صورت مفهومی، بازتعریف شده‌اند.

در این راستا، مؤلفه «جمعیت» (Population) به‌صورت معادل مفهومی با پدیده‌های مورد مطالعه در حوزه گردشگری آیینی (نظیر آیین‌ها، مناسک و جشنواره‌ها) در نظر گرفته شد. همچنین، مؤلفه «مداخله» (Intervention) در قالب تعاملات گردشگری، از جمله مشارکت گردشگران و تعامل میزبان– مهمان، تفسیر گردید. «پیامدها» (Outcome) نیز با تمرکز بر مفاهیمی همچون تجربهٔ گردشگر، بازتولید فرهنگی و پیامدهای اجتماعی– فرهنگی، تحلیل شدند.

بنابراین، چهارچوب PICO در این پژوهش نه به‌عنوان یک الگوی سخت‌گیرانه، بلکه به‌عنوان ابزاری مفهومی برای طبقه‌بندی و تحلیل نظام‌مند مطالعات، به کار گرفته شده است.

P: جامعه هدف[16]

در این مطالعه، جامعه هدف (P) به‌صورت اقتباسی و در قالب پدیده‌های مورد بررسی در حوزه گردشگری آیینی تعریف شد. بر این اساس، مطالعات عمدتاً بر «مراسم آیینی» به‌عنوان کانون اصلی تمرکز داشته‌اند. در کنار آن، «جشنواره‌ها» نیز بخش قابل توجهی از ادبیات پژوهشی را به خود اختصاص داده‌اند و به‌عنوان یکی از اشکال مهم بروز آیین‌ها، در بستر گردشگری مورد توجه قرار گرفته‌اند.

همچنین، «میراث فرهنگی ناملموس» به‌عنوان یک چهارچوب مفهومی مهم در تحلیل آیین‌ها مورد تأکید قرار گرفته است. در مقابل، موضوعاتی مانند موسیقی، رقص و اجراهای نمایشی، سهم محدودتری از مطالعات را تشکیل می‌دهند، اما همچنان به‌عنوان بخشی از تجربهٔ آیینی مورد توجه قرار دارند. این الگو نشان می‌دهد که تمرکز اصلی پژوهش‌ها بر آیین‌ها و سنت‌های فرهنگی به‌عنوان هسته مرکزی گردشگری آیینی است.

I: مداخله[17]

در بخش مداخله(I) ، تمرکز مطالعات بر اشکال مختلف تعامل در تجربه گردشگری آیینی بوده است. این تعاملات شامل مشارکت فعال گردشگران، تعامل میان میزبان و مهمان و تجربه‌های تعاملی در فضاهایی مانند جشنواره‌ها و موزه‌های زنده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مشارکت گردشگر و تجربه‌های تعاملی، نقش مهمی در شکل‌گیری تجربهٔ آیینی ایفا می‌کنند. همچنین، تمایز میان آیین‌های اصیل، اجراهای بازسازی شده و اشکال نمایشی آیین‌ها، به‌عنوان یکی از محورهای مهم تحلیل در این حوزه مطرح شده است.

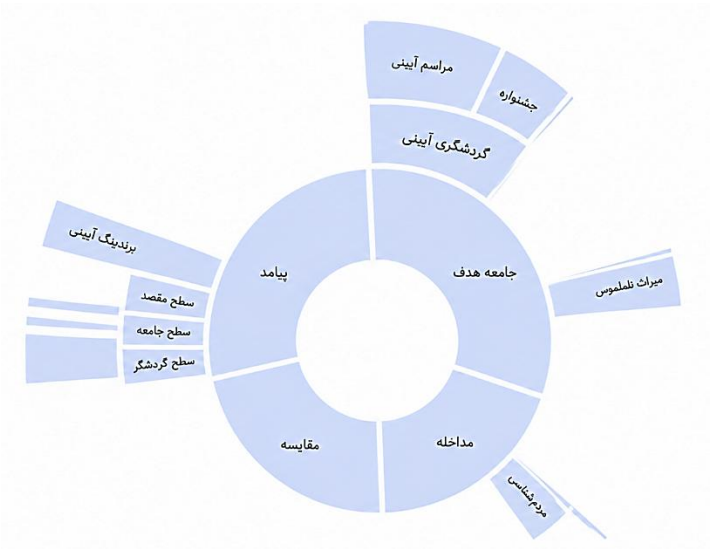
[16] Population
[17] Intervention

C: مقایسه[۱۸]

در بخش مقایسه(C) ، مطالعات بر تمایزهای مفهومی میان آیین و دین، اصالت در برابر نمایش، و میراث ناملموس در برابر میراث ملموس، تمرکز داشته‌اند. این تمایزها به درک بهتر ماهیت گردشگری آیینی و تفاوت آن با سایر اشکال گردشگری فرهنگی و مذهبی کمک می‌کنند و امکان تحلیل عمیق‌تر تجربه‌های گردشگری را فراهم می‌سازند.

O: پیامد[۱۹]

در نهایت، در بخش «پیامد»(O) پیامدهای گردشگری آیینی در سه سطح گردشگر، جامعه محلی و مقصد، مورد بررسی قرار گرفته است. در سطح گردشگر، تجربهٔ اصیل، یادگیری فرهنگی و تحول هویتی، از مهم‌ترین پیامدها هستند. در سطح جامعه محلی، مفاهیمی مانند تاب‌آوری فرهنگی، حفاظت از میراث ناملموس و توانمندسازی اقتصادی، مورد توجه قرار گرفته‌اند. در سطح مقصد نیز، برندسازی آیینی و پایداری فرهنگی به‌عنوان پیامدهای کلیدی مطرح شده‌اند.

شکل ۵- تحلیل کیفی مضامین بر اساس چهارچوب پیکو

توزیع جغرافیایی مطالعات گردشگری آیینی

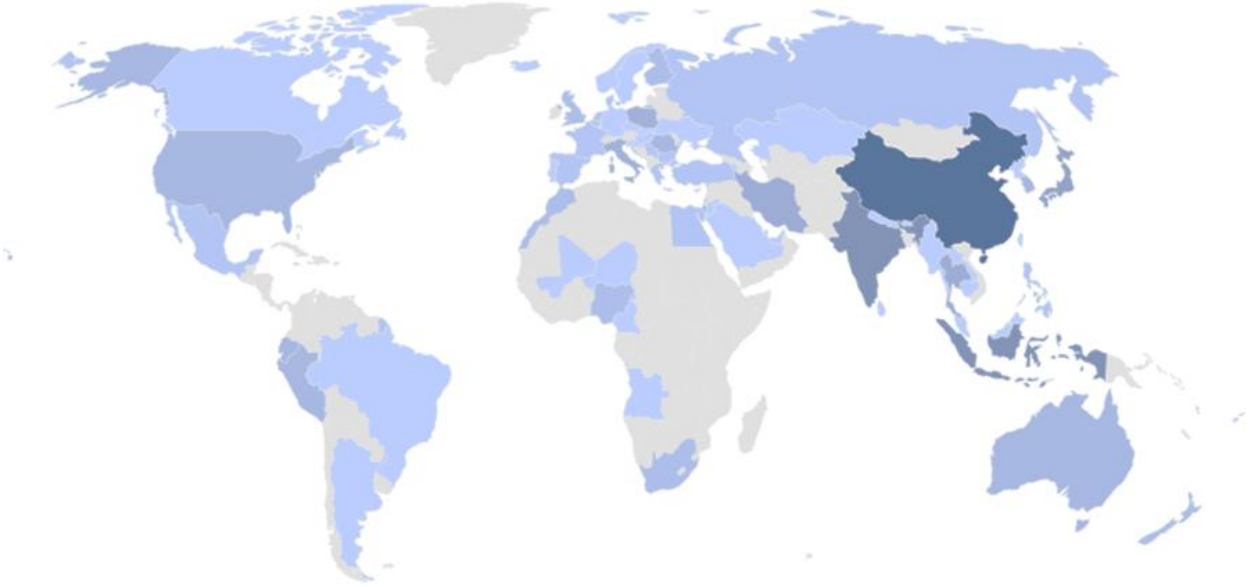
نقشه پایین، نشان دهندهٔ توزیع مکانی مقالات منتشر شده در حوزه گردشگری آیینی در پایگاه دادهٔ *نستد نالج* است. بر اساس شدت رنگ، مهم‌ترین تمرکز پژوهشی، بر کشورهای آسیایی به‌ویژه چین و هند است. این تمرکز را می‌توان به غنای سنت‌ها، تنوع فرهنگی و سیاست‌های حمایتی دولت‌ها در توسعه گردشگری فرهنگی و مذهبی نسبت داد.

18. Comparison
19. Outcomes

کشورهای شرق و جنوب آسیا مانند تایلند، نپال و اندونزی نیز سهم قابل‌توجهی از پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

در مقابل، در آفریقا و آمریکای جنوبی حجم مطالعات بسیار محدود است که احتمالاً به دلیل ضعف زیرساخت‌های پژوهشی و در دسترس نبودن مجلات منطقه‌ای در پایگاه‌های بین‌المللی است. در مقابل، در آفریقا و آمریکای جنوبی تعداد مطالعات انجام‌شده بسیار محدود است؛ این امر احتمالاً ناشی از ضعف زیرساخت‌های پژوهشی و نیز نمایه‌نشدن بسیاری از مجلات علمی محلی در پایگاه‌های بین‌المللی است، که در نتیجه دسترسی و دیده‌شدن این پژوهش‌ها را کاهش می‌دهد.

در اروپا و آمریکای شمالی، اگرچه تعداد مطالعات کمتر از آسیا نیست، اما اغلب موضوع را از بُعد نظری و تحلیلی مورد بررسی قرار داده‌اند. به طور کلی، این توزیع نشان می‌دهد که آسیا به‌عنوان مبدأ بسیاری از آیین‌ها و سنت‌های مذهبی، محور اصلی تحقیقات گردشگری آیینی در سطح جهان است.

شکل ۶- توزیع جغرافیایی مطالعات گردشگری آیینی

موضوعات گردشگری آیینی

بررسی موضوعات استخراج شده از طریق تحلیل موضوعی و مدل‌سازی موضوعی، نشان می‌دهد که گردشگری آیینی در تحقیقات موجود، ساختاری چند وجهی و پیچیده دارد و عمدتاً در سه خوشهٔ اصلی نمایان می‌شود: آیین‌های مذهبی، میراث فرهنگی ناملموس و جشنواره‌های آیینی. هم‌زیستی این سه حوزه نشان می‌دهد که «آیین» در فضای گردشگری، دیگر صرفاً یک مراسم مذهبی یا فرهنگی ساده نیست، بلکه به‌عنوان یک «تجربهٔ چندلایه» درک می‌شود که همزمان شامل معنویت، فرهنگ محلی و جذابیت‌های نمایشی و جشنواره‌ای است.

در حوزه آیین‌های مذهبی، نتایج نشـان می‌دهد که بسـیاری از مقاصـد گردشـگری آیینی، بر پایهٔ عناصـر مقدس، مناسک معنوی و اَعمال آیینی شکل گرفته‌اند. نمونه‌هایی مانند آیین‌های *آفرو- برزیلی*[۲۰]، عبور از آتش در تایلند و چین، و مراسـم درمان یا انرژی‌درمانی در جنبش‌های *نیو ایج*[۲۱]، اهمیت «تجربه معنوی» برای گردشـگران را برجسـته می‌کنند و بخش قابل‌توجهی از انگیزهٔ سفر را تشکیل می‌دهند. این آیین‌ها نقش مرکزی در شکل‌گیری و توسعهٔ گردشگری معنوی- آیینی دارند و فضاهایی بر پایهٔ تقدس، تطهیر و تحول درونی ایجاد می‌کنند.

در حوزه میراث فرهنگی ناملموس، یافته‌ها نشان می‌دهد که آیین‌ها و سـنت‌های بومی، یکی از عوامل اصـلی جذب گردشـگر هسـتند. نمونه‌هایی مانند طب سـنتی در شـرق آسـیا، آیین‌های قومی در کره، یا آداب و رسـوم قبایل تایلندی و فرهنگ‌های جزیره‌ای (مانند اوکیناوا) نشان می‌دهند که آیین‌ها فراتر از نقش دینی خود، بخشی از زندگی روزمره، هویت جمعی و حافظهٔ فرهنگی جامعه را تشکیل می‌دهند. از این منظر، گردشگری آیینی فرصتی را برای مواجههٔ مستقیم با یک «سبک زندگی اصیل» و تجربهٔ واقعیت‌های اجتماعی فراهم می‌کند.

در حوزه جشـنواره‌های آیینی نیز مشـاهده می‌شـود که وقتی آیین‌ها به شـکل جشـنواره ارائه می‌شـوند، دامنهٔ جذب گردشـگر به‌طور قابل‌توجهی افزایش می‌یابد. رویدادهایی مانند جشـن *سـونگکران*[۲۲] در تایلند یا اجراهای آیینی در *بالی*، نمونه‌های آشکار ترکیب آیین با عناصر سرگرمی و نمایشی هستند؛ ترکیبی که هم به حفظ و انتقال میراث کمک می‌کنند و هم به رونق اقتصـادی گردشـگری منجر می‌شـوند. در این قالب، آیین‌ها به‌عنوان «تجربه‌های مشـارکتی و تعاملی»، به گردشگران ارائه می‌شوند.

همچنین برخی آیین‌ها از منطقه غرب آسـیا، از جمله آیین پهلوانی- زورخانه‌ای ایران، به‌عنوان نمونه‌هایی از میراث ناملموس مطرح شـده‌اند اما جایگاه آن‌ها در این پژوهش به‌عنوان محور اصـلی نیسـت و صـرفاً به‌صـورت نمونه‌های مقایسـه‌ای در کنار مدل‌های جهانی بررسـی شـده‌اند. زورخانه و نظام آیینی آن، از نظر سـازوکارهای معنوی، ریتم حرکات بدنی، موسـیقی آیینی و تقدس مکان، شـباهت‌های زیادی با آیین‌های معنوی- جسـمانی در فرهنگ‌های دیگر دارد و نشـان‌دهندهٔ ظرفیت آیین‌ها در ایجاد پل میان معنویت، جسـمانیت و نمایش اسـت. با این حال، تمرکز اصـلی مطالعه بر ساختار کلی گردشگری آیینی است و زورخانه به‌عنوان یک مورد مقایسه‌ای، بررسی شده است.

به‌طور کلی، نتایج تأکید می‌کند که گردشگری آیینی پدیده‌ای محدود به یک مکان نیست، بلکه شبکه‌ای در هم تنیده از معناها، شیوه‌ها و تجربه‌های فرهنگی است که در سه بعد آیین‌های مذهبی، میراث ناملموس و جشنواره‌های آیینی در سراسر جهان بروز می‌یابد. ادبیات موجود نشان می‌دهد که تعامل این سه بعد، گردشگری آیینی را به یکی از غنی‌ترین و

---

۲۰. آیین‌های *آفرو- برزیلی* به مجموعه‌ای از سنت‌های دینی در برزیل اطلاق می‌شود که ریشه در باورهای آفریقاییِ منتقل‌شده توسط بردگان دارند و با عناصر مسیحیت و فرهنگ بومی تلفیق شده‌اند. از مهم‌ترینِ این آیین‌ها می‌توان به *کاندومبله* و *اومباندا* اشاره کرد که در آن‌ها ارتباط با ارواح یا نیروهای الهی (اوریشاها)، موسیقی آیینی، رقص و حالت خلسه، نقش محوری دارند.

۲۱. به جریان‌های معنوی نوظهور اشاره دارند که بر تجربه فردی، خودشناسی و انرژی‌های درونی تأکید می‌کنند. این جنبش‌ها ترکیبی از آموزه‌های شرقی، عرفان غربی و رویکردهای روان‌شناختی هستند و شامل فعالیت‌هایی مانند مدیتیشن، یوگا، ریکی و انواع انرژی‌درمانی می‌شوند.

۲۲. سال نو سنتی تایلند است که در ماه آوریل برگزار می‌شود و با آیین‌های تطهیر نمادین از طریق آب‌پاشی، شست‌وشوی مجسمه‌های بودا و احترام به بزرگان همراه است. این جشن امروزه علاوه بر معنای مذهبی، به‌صورت یک جشنوارهٔ گسترده و جذاب گردشگری نیز برگزار می‌شود.

پیچیده‌ترین شکل‌های گردشگری فرهنگی تبدیل کرده است. این درک می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کمک کند تا آیین‌ها را صرفاً به‌عنوان جاذبه‌ای گذرا نبینند، بلکه به‌عنوان «سرمایه فرهنگی» پایدار برای توسعهٔ گردشگری مسئولانه و بلندمدت در نظر بگیرند.

شکل ۷- موضوعات گردشگری آیینی

نتیجه‌گیری

مرور نظام‌مند ۶۵ مطالعه در حوزه گردشگری آیینی نشان می‌دهد که این حوزه در دو دهه اخیر از یک موضوع حاشیه‌ای در گردشگری فرهنگی، به یکی از حوزه‌های رو به رشد پژوهشی تبدیل شده است. تحلیل عمیق‌تر یافته‌ها نشان می‌دهد که ادبیات موجود را می‌توان در قالب سه رویکرد اصلی دسته‌بندی کرد که هر یک با منطق نظری و روش‌شناختی متفاوتی به تبیین پدیده گردشگری آیینی پرداخته‌اند.

رویکرد نخست، «توسعه‌گرا- اقتصادمحور» است که عمدتاً در پژوهش‌های داخلی و برخی مطالعات آسیای جنوب‌شرقی مشاهده می‌شود. در این رویکرد، آیین‌ها به‌عنوان منبعی برای توسعه اقتصادی، اشتغال‌زایی و رونق بازارهای محلی در نظر گرفته می‌شوند. با وجود کاربردپذیری این دیدگاه، تمرکز بر کارکردهای اقتصادی، در برخی موارد به تقلیل آیین‌ها به کالایی گردشگری منجر شده و ابعاد فرهنگی و معنایی آن‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، بسیاری از این مطالعات فاقد چهارچوب‌های تحلیلی دقیق و شاخص‌های قابل‌سنجش برای ارزیابی میزان تأثیر واقعی گردشگری آیینی بر توسعه هستند.

رویکرد دوم، «تجربه‌گرا – پدیدارشناختی» است که عمدتاً در ادبیات بین‌المللی و با بهره‌گیری از روش‌های کمّی پیشرفته، از جمله مدل‌یابی معادلات ساختاری، توسعه یافته است. این رویکرد با تمرکز بر تجربهٔ گردشگر، آیین‌ها را به‌عنوان بستری برای خلق تجربه‌های چندبعدی، تحلیل می‌کند. نقطهٔ قوّت این رویکرد، دقت روش‌شناختی و امکان سنجش متغیرهای روان‌شناختی است. با این حال، تمرکز بر تجربهٔ فردی گردشگر، گاه منجر به نادیده گرفتن زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی شکل‌گیری آیین‌ها می‌شود.

رویکرد سوم، «انتقادی- معناشناختی» است که ریشه در مطالعات انسان‌شناسی و میراث فرهنگی دارد و بر دگرگونی آیین‌ها در مواجهه با گردشگری و بازتعریف مفهوم اصالت، تأکید می‌کند. در این رویکرد، *اصالت* مفهومی پویا در نظر گرفته می‌شود که در بستر تعاملات گردشگری به‌طور مستمر بازتعریف می‌شود. یکی از مهم‌ترین یافته‌های این رویکرد، طرح «پارادوکس اصالت» است؛ به این معنا که توسعهٔ گردشگری آیینی می‌تواند هم‌زمان به تقویت و تضعیف اصالت آیین‌ها منجر شود.

تحلیل ترکیبی این سه رویکرد، سهم نظری اصلی این پژوهش را شکل می‌دهد. بر این اساس، گردشگری آیینی را نمی‌توان صرفاً ذیل گردشگری فرهنگی یا مذهبی تعریف کرد، بلکه ماهیت آن، در نوع تعامل و میزان مشارکت گردشگر در آیین‌ها نهفته است. در این نوع گردشگری، تجربهٔ مبتنی بر مشارکت فعال، تعامل نمادین و درگیری عاطفی، جایگزین نقش منفعلانهٔ گردشگر در سایر اشکال گردشگری می‌شود. این چهارچوب تحلیلی می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای یکپارچه‌سازی مطالعات پراکنده و هدایت پژوهش‌های آتی در این حوزه مورد استفاده قرار گیرد.

در پاسخ به پرسش‌های پژوهش، نتایج نشان می‌دهد که الگوهای انتشار مطالعات از سال ۲۰۱۸ به بعد روندی افزایشی داشته و تمرکز جغرافیایی آن‌ها عمدتاً بر شرق آسیا و ایران بوده است. از نظر مفاهیم و مضامین کلیدی، سه محور «توسعه اقتصادی»، «تجربه گردشگر» و «دگرگونی آیین‌ها» به‌عنوان مضامین غالب شناسایی شدند. همچنین، بررسی شکاف‌های موجود نشان می‌دهد که ادبیات این حوزه با چالش‌هایی مانند غلبهٔ مطالعات موردی، پراکندگی مفهومی، فقدان چهارچوب‌های نظری یکپارچه و کمبود استفاده از روش‌های ترکیبی، مواجه است.

بر این اساس، مسیرهای آیندهٔ پژوهش می‌تواند بر گسترش مطالعات تطبیقی میان‌فرهنگی، به‌کارگیری روش‌های ترکیبی و طولی، طراحی شاخص‌های چندبعدی برای سنجش اصالت، بررسی نقش فناوری‌های دیجیتال و ارائه مدل‌های حکمرانی مشارکتی، متمرکز شود.

در نهایت، این پژوهش با ارائه یک چهارچوب تحلیلی مبتنی بر سه رویکرد اصلی و تحلیل نظام‌مند مطالعات پیشین، تلاش کرده است تصویری منسجم از روندها، مضامین غالب و شکاف‌های موجود در ادبیات گردشگری آیینی ارائه دهد. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که گردشگری آیینی، علاوه بر کارکردهای کاربردی در برنامه‌ریزی گردشگری، می‌تواند به‌عنوان حوزه‌ای مهم برای تحلیل تحولات هویتی و فرهنگی در بستر جهانی شدن مورد توجه قرار گیرد.

بر اساس شکاف‌های شناسایی شده در این مرور نظام‌مند، مسیرهای پژوهشی آینده را می‌توان در چند محور اصلی ترسیم کرد:

۱. انجام مطالعات میدانی در مناطق کمتر مورد توجه، به‌ویژه در آفریقا و آمریکای لاتین، می‌تواند به بهبود توازن جغرافیایی در ادبیات موجود کمک کند.

۲. توسعه رویکردهای میان‌رشته‌ای با بهره‌گیری از حوزه‌هایی مانند انسان‌شناسی، مطالعات فرهنگی و اقتصاد گردشگری، زمینه را برای درک جامع‌تر ابعاد اجتماعی و فرهنگی گردشگری آیینی فراهم می‌سازد.

۳. به‌کارگیری روش‌های ترکیبی (کمّی– کیفی) و به‌ویژه مطالعات طولی، امکان تحلیل عمیق‌تر تجربهٔ گردشگران، الگوهای مشارکت و پویایی آیین‌ها را در بستر زمان فراهم می‌کند.

۴. بررسی نقش فناوری‌های نوین به‌ویژه رسانه‌های دیجیتال در بازنمایی، انتقال و تجاری‌سازی آیین‌ها، می‌تواند یکی از خلأهای مهم ادبیات را پوشش دهد.

۵. ارائه چهارچوب‌های تحلیلی برای ایجاد تعادل میان حفظ اصالت فرهنگی آیین‌ها و الزامات توسعه اقتصادی در مقاصد گردشگری، از جمله مهم‌ترین جهت‌گیری‌های پژوهشی آینده در این حوزه به شمار می‌رود.

این اثر تحت حمایت مادی *بنیاد ملی علم ایران* (INSF) برگرفته شده از طرح شماره ۴۰۴۰۲۸۷۱ انجام شده است.

منابع

استفنسون، ب.(۱۳۹۷)، « آیین» ، ترجمه داریوش رضاپور، تهران، حکمت سینا.

بیگی. (۲۰۱۹). «نقش گردشگری آیینی در نگهداشت فرهنگ عزاداری حسینی؛ مطالعهٔ موردی: شهرک ماسوله. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران* ,12(2) 101-131.

بسته‌نگار ، مهرنوش. (۲۰۲۳). «گردشگری آیینی در آینهٔ نظریهٔ میم»، *گردشگری فرهنگ*.3-3 ,13(4) .

باب الحوائجی عابدی، منصور؛ کیایی، ربابه. (۲۰۱۹). «نقش کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در انتقال میراث فرهنگی ناملموس». *ترویج علم*10(1) ، ۳-۵.

تمیم‌داری، ع؛ نوتاش، م. (۲۰۱۹). «آیین‌ها و مراسم ایران و جهان». تهران، مهکامه.

حسام، مهدی؛ محمودی چناری، حبیب. (۲۰۲۳). «اثرات آیین‌های کشاورزی بر توسعه گردشگری در کشور ایران . *پژوهش‌های* جغرافیای انسانی ,(2)55 63-76.

حیدری، محمدتقی؛ محرمی، سعید؛ بلوطی، داوود؛ الهی، محمدعلی؛ رحمتی، پروین. (۲۰۲۰). «تأملی بر جایگاه آیین‌های گردشگرپذیر و تحلیل نگرش و وابستگی‌های مردم محلی بر حمایت و توسعه آن (مطالعه موردی: آیین ماه محرم شهر زنجان)» . *مجله علمی پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی*.96-63 ,(1)9.

صیرفی، ح. (۲۰۱۰). «بازی‌های آیینی و نمایشی». *مجله آموزشی و تربیتی*، ۱۱(۱)، ۵۶– ۵۴.

صالحی‌پور، محمدرضا؛ پورفرج، اکبر(۱۳۹۰).«گردشگری میراث: راهکار مناسب توسعه پایدار گردشگری در ایران»، *همایش گردشگری و توسعه پایدار، همدان*.https://civilica.com/doc/127049

ضرغامی، برزین. (۲۰۲۵). «نقش آیین‌های بومی در گردشگری رویداد- محور. تحلیل موردی: مراسم *پیر شالیار* در کردستان» . جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای.15(61), 85-102.

طلائی‌شکری، شهاب. (۲۰۲۳). «گردشگری رویدادمحور؛ گونه‌ای از هم‌افزایی فرهنگ و گردشگری» . *مسئله‌پژوهی سفر*1(1) ،49-46 .

غضنفری،پروانه؛ جوادی، شهره . (۱۳۸۸). «نگاه آیینی به گردشگری ایرانی» . *منظر*.73-70 ,1(5) .

کاظمی، م. (۱۳۸۵). «مدیریت گردشگری»، تهران، انتشارات سمت.

کروبی؛ تقوی فرد؛ احمدی زاد؛ سوران. (۲۰۲۲). «مدل توسعه گردشگری فرهنگی در استان کردستان» . *فصلنامه مطالعات شهری*.54-41 ,11(43) .

محمدی، سعدی؛ حکیمی‌نیا، زهرا. (۲۰۲۴). «تحلیل موانع پیش روی توسعه گردشگری رویدادمحور در نواحی روستایی، مورد مطالعه: روستای فرهنگی و رویدادمحور ینگیجه» . *برنامه‌ریزی توسعه کالبدی*.104-87 ,11(1).

مشیری، ژیلا. (۲۰۲۱). «نقش خوراک مقدس در مراسم آیینی اقوام؛ نمونه موردی: آیین طلب باران» . *مطالعات اجتماعی اقوام*.(1)2 .

میرواحدی، سیدسعید؛ قائدیها هونجانی، نفیسه . (۱۳۹۹). «رویکرد متفاوت کارآفرینان در کارآفرینی گردشگری میراث فرهنگی ناملموس» . *گردشگری و توسعه* 9(2), 131-144. doi: 10.22034/jtd.2019.165849.1616 .

نعمتی؛ دزفولیان، درسا. (۲۰۲۵). «گردشگری آیینی و مذهبی در ایران: پیوند باورها با توسعهٔ گردشگری فرهنگی» . *تاریخ فرهنگ ایران*.

Arshiniwati, N.M., & Surya Peradantha, I.B. (*2025*). «Reviving the Sanghyang Grodog Ritual Dance: Promoting Social Harmony and Sustainable Cultural Tourism in Nusa Lembongan Island, Bali». *Jurnal Kajian Bali (Journal of Bali Studies)*.

Basir, M., Marthen, M., & Ismail, A. (*2025*). «Between the sacred and the market: the cultural politics of Mangngaro ritual tourism in Indonesia. *Asian Anthropology*, *24*(4), 349373.

Bargeman, B., & Richards, G. (*2020*). «A new approach to understanding tourism practices. *Annals of Tourism Research*, *84*, *102988*.

Chen, H., Xu, S., Law, R., & Zhang, M. (*2024*). «Ritual in tourism: Evolution, Progress, and future prospects». *Tourism Management Perspectives*, *52*, *101258*.

Durkheim, E. (*2016*). «The elementary forms of religious life». *In Social theory re-wired* (pp. *52-67*). Routledge.

Harrisa, S.I., Kristanto, J.B., Sendra, I.M., & Ridho, R.O. (*2023*). «Model Development of Traditional Ritual Festivalization as Cultural Tourism Attraction in Padang Panjang City, West Sumatra». *Asian Journal of Social and Humanities*.

Jiang, X., Ran, J., Guo, J., Luo, J., & Tang, Z. (*2025*). «Does Sense of Tourism Ritual Promote Tourists' Protection Behavior of Destination Folk Culture? *SAGE Open*, *15*(*3*), 21582440251365488.

Kim, J., Kim, B., & Park, S. (*2013*). «The effects of tourism ritualization and ritual performance on tourist satisfaction». *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, *14*(*3*), *245-263*.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (*2009*). «Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: *The PRISMA statement.» Annals of Internal Medicine, 151(4), 264–269*.

Sterchele, D. (*2020*). «Memorable tourism experiences and their consequences: An interaction ritual (IR) theory approach. *Annals of Tourism Research*, *81*, *102847*.

Shamseer, L., Moher, D., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., … Stewart L. A. (*2015*). «Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P)» *2015*: *Elaboration and explanation*. BMJ, *349*, g*7647*.

UNESCO, "Text of the convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage." Accessed: January *9*, *2025*. [Online]. Available: https://ich.unesco. org/en/convention.

UNWTO, UNWTO Annual Report *2017*, United Nations World Tourism Organization, Madrid, New York, *2017*, https://doi.org/10.18111/9789284419807.

Yan, Q., James, H. S., Xin, W., & Ben, H. Y. (*2024*). «Examining the ritualized experiences of intangible cultural heritage tourism». *Journal of Destination Marketing & Management*, *31*, *100843*.

Yuan, C., Gan, L., & Zhuo, H. (*2022*). «Coupling mechanisms and development patterns of revitalizing intangible cultural heritage by integrating cultural tourism: The case of Hunan Province, China». *Sustainability*, *14*(*12*), *6994*.